

УДК 33.339.1

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Наталія Рябець; Ірина Тимків

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, Україна

Резюме. Розглянуто економічну природу глобального ринку освітніх послуг. Ідентифіковано сучасні тенденції розвитку та досліджено регіональні особливості функціонування ринку, здійснено аналіз експорту вищої освіти, що набуває вагомшого значення в стратегіях, присвячених соціально-економічному розвитку більшості країн світу. Ідентифіковано та охарактеризовано сучасні тенденції функціонування й розвитку глобального ринку освітніх послуг у сучасних умовах глобальних трансформацій. Проаналізовано фактори, що впливають на позиціонування країн на даному ринку, актуальні проблеми міжнародної освіти. Експорт освітніх послуг виступає не лише важливим джерелом розвитку національної економіки, але й одним із головних індикаторів конкурентоспроможності держави, ступеня її інтеграції до глобального економічного простору, що пояснюються тим фактом, що в умовах сьогодення саме знання та інформація стали одним із пріоритетних ресурсів та джерелом багатства як індивідуума, так і національної економіки в цілому. Ці структурні трансформації зумовили виокремлення розвитку освіти як найвищого пріоритету розвитку й реалізації системи державних цінностей переважної більшості країн світу. В сучасних умовах розвитку перед суб'єктами глобального ринку освітніх послуг постають комплексні проблеми та виклики, розв'язання яких вимагає від них мобілізації зусиль у контексті забезпечення зростання ефективності інвестицій у розвиток людського капіталу країни як базису економічного заростання держави, посилення її науково-технічного потенціалу. Наголошено на основі аналізу досвіду розвинених країн на важливості та пріоритетності розвитку національної освіти як одного із вагомих чинників конкурентоспроможності України в глобальному просторі. Запропоновано рекомендації щодо підвищення експортного потенціалу України на глобальному ринку освітніх послуг.

Ключові слова: освітня послуга, глобалізація, глобальний ринок освітніх послуг, транснаціональна освіта, освітня інтернаціоналізація, експорт освітніх послуг, інституційна освітня мобільність.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.06.141

Отримано 03.02.2019

UDC 33.339.1

GLOBALIZATION OF EDUCATIONAL SERVICES MARKET: REGIONAL PECULIARITIES AND UKRAINE'S INTEGRATION CHALLENGES

Nataliia Riabets; Iryna Tymkiw

SHEE «Vadym Hetman Kyiv National Economics University», Kiev, Ukraine

Summary. The economic nature of the global education services market is considered in this paper. Current trends of its development are identified and regional peculiarities of market operation are investigated. Analysis of the educational services export, which is increasingly important for national social and economic development of the most countries in the world is carried out. The modern trends of the global educational services market functioning and development under current conditions of global transformations are identified and

characterized. The factors influencing the countries positioning in this market, important problems of international education are analyzed in this paper.

Export of educational services is considered to be not only the most important source of the national economy development, but also the most important indicator of the state's competitiveness, the degree of its integration into global economic space which is explained by the fact that under current conditions knowledge and information have become one of the priority resources and wealth source for both individual and national economy as a whole. These structural transformations resulted in the identification of the education development as the highest priority for the development and realization of the state values system for the most countries in the world. Under present development conditions the entity of the global educational services market faces complex problems and challenges the solution of which requires their efforts mobilization in the context of ensuring the investment growth in the development of human capital of the country as the basis for the state economic growth enhancing its scientific and technical potential. The importance and priority on the national education development as one of the important factors of Ukraine competitiveness in the global space is emphasized in this paper on the basis the developed countries experience analysis. Recommendations concerning the increase of Ukraine export potential in the global educational services market are proposed.

Key words: *educational service, globalization, the global educational services market, transnational education, educational internationalization, educational services export, institutional educational mobility.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.06.141

Received 03.02.2019

Постановка проблеми. В умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів, які визначають сучасний етап розвитку світової спільноти, особливого значення набуває сфера освіти, адже саме процеси виробництва, розподілу та імплементації знань мають більш суттєвіше значення у примноженні національного багатства, значно вагомніше, ніж фізичний капітал, природні ресурси і навіть фінансовий капітал. Це, перш за все, має прояв у формуванні глобального ринку освітніх послуг, динамічній зміні його структури, географії, складі та позиціонуванні основних його суб'єктів. Об'єктивним підґрунтям появи та подальшого розвитку глобального ринку освітніх послуг є зростання економічної ролі освіти в умовах глобалізації. Простежується тісна кореляція між обсягами інвестицій у сферу знань (освіта, наука, підвищення кваліфікації, інформаційні мережі, програмні продукти) та темпами економічного зростання національних економік. Мова йде не лише про загальне значення освіти в період формування глобального інформаційного суспільства, що базується на знаннях. Глобальний ринок освіти характеризується постійно зростаючою міждержавною, а в останній час і міжрегіональною конкуренцією та, в свою чергу, вимагає від урядів держав країн світу створення досконалішої системи освіти, налагодження міжнародного співробітництва та формування коопераційних відносин, збільшення та посилення експортно-імпортних зв'язків у системі освіти. Інтеграція України до даного ринку є одним із джерел конкурентних переваг нашої країни у глобальному просторі та сферою реалізації власних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначальний вплив глобалізації, формування, розвиток і функціонування глобального ринку освітніх послуг та динаміка його структури в останні роки перебувають у центрі наукових досліджень і викликають інтерес, що постійно зростає, у дослідників та вчених багатьох країн світу. Різні аспекти функціонування глобального ринку освіти, особливості надання освітніх послуг в умовах глобалізації були предметом дослідження таких вітчизняних вчених, як Л. Антонюк, І. Каленюк, Д. Лук'яненко та інших. Вагомий внесок у дослідження глобального ринку освіти було здійснено пріоритетними міжнародними інституціями, серед яких варто зазначити Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Інститут статистики ЮНЕСКО та ін.

Метою дослідження є проведення комплексного аналізу функціонування глобального ринку освіти, ідентифікація його особливостей та позиціонування України на даному ринку в сучасних умовах розвитку.

Постановка завдання. Для досягнення окресленої мети в запропонованій статті поставлено такі завдання: визначити економічну природу глобального ринку освіти, розглянути країно-регіональну специфіку функціонування даного ринку, ідентифікацію основних країн-експортерів освітніх послуг, дослідити процес транснаціоналізації освіти, виокремити тенденції в інституціалізації освіти, ідентифікувати місце України на даному ринку, провести аналіз внеску іноземних студентів у розвиток вітчизняної економіки та сформулювати концептуальні заходи щодо державної політики підтримки національного експорту освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку освіта перетворилася на бізнес міжнародного масштабу. Провідні держави почали розглядати її як складовий елемент своєї зовнішньої політики, що сприяє реалізації геоекономічних інтересів та досягненню геоекономічних цілей. Розвиток системи освіти в будь-якій країні світу має стратегічне значення. В першу чергу, це пов'язано з тим фактом, що освіта на сьогодні є однією із наймасштабніших сфер глобальної економіки й одним із найдинамічніших секторів світової торгівлі послугами, що в багато в чому визначає економічний розвиток країни та рівень її конкурентоспроможності в глобальному масштабі. З кінця ХХ – початку ХХІ ст. провідні держави світу почали розглядати міжнаціональні освітні обміни як складовий елемент своєї зовнішньої політики, що за своїм значенням не поступається військовій та економічній допомозі іншим країнам. Країни активно конкурують за ринки, на які можна експортувати освітні послуги. Адже експорт освіти багато в чому визначає впливовість країни на світовій арені, оскільки освітня модель впливає на науковий розвиток країни, на спектр технологічних переваг і, в першу чергу, на образ мислення тих, хто її отримує, на їх політичні погляди та геополітичні переваги. Свідченням цього стало різке зростання державних витрат на освіту, що є одним із ключових індикаторів соціального розвитку. За даними експертів ОЕСР на кінець 2017 року в найбільш розвинених країнах вони стали перевищувати 1 трлн. дол. на рік, тобто зросли за останнє десятиліття приблизно втричі. Середня питома вага як державних, так і приватних витрат на освіту, включаючи (державні бюджети всіх рівнів), приватні фонди, зовнішні запозичення, гранти провідних країн світу відносно ВВП становить 7%, в Україні даний показник сягає 5,3%. В найменш розвинених країнах даний показник знаходиться в межах від 12 до 15%, що пояснюється практичною імплементацією державних та міжнародних програм, спрямованих на ліквідацію неписьменності серед населення. В цьому секторі глобальної економіки, за даними видання Times, було зайнято 4 млн. викладачів, функціонувало 320 тис. закладів освіти, в тому числі 50 тис. університетів та вищих шкіл.

На думку експертів, сьогодні варто сказати про формування глобального ринку освітніх послуг, що являє собою систему відносин між виробниками, постачальниками та споживачами освітніх послуг, які надаються за межами країн, а також іноземними установами на внутрішніх ринках, у тому числі з використанням інформаційних та мережевих технологій. Обсяг глобального ринку освітніх послуг, за даними East-West Digital News, за підсумками 2018 р. становить 4,5–5,0 трлн. дол. США, і на думку експертів, в найближчі роки може сягнути 6–7 трлн. дол. США.

Основним сегментом глобального ринку освітніх послуг є програми вищої освіти, зокрема отримання вищої освіти іноземними студентами, на частку яких припадає основна частина витрат, що й визначає ємність даного ринку. Згідно з даними Інституту статистики ЮНЕСКО, рівень мобільності іноземних студентів у світі під впливом глобалізації зазнає постійного стрімкого зростання. За період 2006–2017 рр. кількість іноземців, які вступають до вузів за межами своєї країни, зросла майже на 114% – з 2,1 до 4,5 млн. відповідно. Основними країнами-постачальниками іноземних абітурієнтів на сьогодні є В'єтнам, Німеччина, Індія, Іран, Китай, Республіка Корея, Саудівська Аравія,

США та Франція. В цілому фінансові показники глобального ринку освіти оцінюються в 100–150 млрд. дол. США.

Основна конкуренція на глобальному ринку освітніх послуг розгортається, як правило, між країнами Західної Європи, Північної Америки, Австралією та Японією. На частку цих країн припадає близько 80% усіх іноземних студентів, що становить 85% загальносвітових державних витрат на освіту. У звіті, підготовленому експертами ОЕСР (2018 р.), відзначається, що 20% мобільних студентів, що навчаються поза межами власної країни, обирають США, за період 2007–2017 рр. кількість іноземних студентів в США зросла на 43%. Варто зазначити, що майже половину, а саме 46% іноземних студентів, становлять студенти із трьох найбільш крупних країн-донорів – КНР (20%), Індії (14%, що відповідає 105 000 осіб) та Південної Кореї (10% – 73 000 студентів). Канада, Тайвань, Саудівська Аравія та Японія забезпечують приблизно по 3–4% від кількості іноземних студентів, інші країни – 2% і менше. Зацікавленість з боку держави до розширення експорту освітніх послуг у глобальному масштабі можна пояснити одразу за допомогою кількох причин. Освіта в багатьох країнах, у першу чергу найбільш розвинених, перетворилося на галузь економіки, що орієнтована на експорт та забезпечує стабільні фінансові надходження до державного бюджету. Надання освітніх послуг іноземним громадянам – п'ята за обсягами внесків до національної економіки стаття американського експорту.

Варто зазначити, що надходження від експорту вищої освіти значно диференційовані в розрізі окремих країн. Ці відмінності пов'язані перш за все з кількістю іноземних студентів у країні та рівнем державного фінансування, що виділяється на їх навчання. До того ж у ряді провідних країн-експортерів освітніх послуг, зокрема таких, як Франція (займає третє місце у світі відповідно до даних, оприлюднених Інститутом статистики ЮНЕСКО, 7% іноземних студентів) або Німеччина, посідає п'яте місце в світі (5% іноземних студентів) резиденти інших країн отримують освітні послуги на безоплатній основі. Такі країни називають «м'якими» експортерами освітніх послуг на противагу «жорстким» продавцями, які дотримуються в основному стратегії отримання доходу та комбінують її зі стратегічними державними програмами, що мають на меті забезпечення підтримки міграції висококваліфікованих робітників. Такої стратегії дотримуються уряди таких країн, як, наприклад, Австралії, Великобританії (поки що для студентів із країн, що не є членами ЄС), Нової Зеландії та США для студентів, що отримують вищу освіту.

Вважається, що незважаючи на той факт, що кількісно іноземні студенти значно поступаються кількості місцевих, вони витрачають на 25% більше й саме вони є активнішими споживачами та виступають основними інвесторами національних економік. Безумовно, країни, які надають освітні послуги іноземним студентам на комерційній основі, отримують суттєві економічні вигоди. Проте країни, які надають безкоштовне навчання іноземним студентам, вбачають у них додаткову кількість платоспроможних споживачів, попит та потреби яких сприяють розвитку відповідних секторів економіки: громадське харчування, оренда житла, транспорт, видавнича справа, придбання одягу, а також розваги й туризм, включаючи залізничні та авіап перевезення. Наприклад, у 2017–2018 навчальному році у Франції за рахунок державного бюджету отримували навчання близько 295,1 тис. іноземних громадян (74% були студентами університетів), що на 2,1% перевищило показники попереднього періоду. Надходження до державного бюджету Франції від їх навчання сягнули близько 4,5 млрд. євро, із них 3,25 млрд. євро припадає на щоденне споживання товарів та послуг, 565 млн. євро – на сплату реєстраційного збору при зарахуванні до вузу, 364 млн. євро – дохід французьких авіакомпаній від продажу квитків іноземним студентам та 470 млн. євро – витрати

іноземних громадян, що відвідували країну з метою відвідування своїх близьких та родичів, які навчаються у французьких університетах [1].

У 2018 р. британський банк HSBC провів дослідження щодо розміру витрат одного іноземного студента в різних країнах світу. Відповідно до результатів найвитратнішим стало навчання в Австралії (42,1 тис. дол. США) з урахуванням оприлюднених даних дослідження HSBC та даних Інституту статистики ЮНЕСКО щодо кількості іноземних студентів у різних країнах, на наш погляд, можливо й доцільно загальну суму внеску іноземних студентів до державного бюджету країн-експортерів за 2017 рік (табл. 1).

Щодо напрямків професійної підготовки іноземних студентів, то варто зазначити, що на сьогодні освіта за бізнес-напрямком охоплює майже 30% усіх іноземних студентів, які навчаються поза межами рідної країни. Далі йдуть технічні та інженерні науки (найпопулярнішими з яких є інформаційні технології) та природничі науки (серед яких провідна роль належить математиці). На ці дві групи припадає по 20% іноземних студентів, в останні роки спостерігається їх подальше зростання. Далі йде така широка спеціалізація, як гуманітарна, професії соціальної спеціалізації освоюють близько 10% студентів, з ними тісно пов'язані спеціальності з проблем мистецтва (5–6%), медицини (4–5%) та інші.

Таблиця 1

Щорічні витрати іноземних студентів у різних країнах світу

Table 1

Annual expenses of foreign students in different countries of the world

Країна	Вартість навчання за 1 рік (дол. США)	Загальні витрати на проживання в період навчання (дол. США)	Усього (дол. США)	Чисельність іноземних студентів (2017 р.)	Сукупний дохід від перебування під час навчання (млрд. дол. США)
США	24 914	11 651	36 554	740 0483	8,6
Великобританія	21 365	13 680	35 045	427 886	5,8
Франція	247	16 530	16 777	271 399	4,4
Австралія	24 081	18 012	42 093	249 588	4,4
Канада	16 746	13 201	29 947	120 960	1,5
Китай, у тому числі Гонконг	3 844	6 886	10 729	26 731	0,18

Усвідомлюючи вагомість освіти іноземців та особливе значення державного регулювання експорту освітніх послуг, у США, наприклад, створено спеціальну федеральну службу, що здійснює контроль за процесом набору іноземних студентів. Аналогічні державні інституції створено у Великобританії, Німеччині, Франції та деяких інших країнах. Такі країни, як Японія, Франція, Австралія, Великобританія прийняли протягом 2015–2018 рр. державні програми дій, які передбачають досягнення у найближчі десять років рівня, що є співставним із сучасним рівнем лідера в цій галузі – США. Складовим елементом державної політики ряду країн (Великобританія, Франція, США, Японія та ін.) стали заходи, спрямовані на збільшення кількості іноземних

студентів. У якості завдання залучення талановитих іноземних студентів до наукоємних галузей економіки ставлять перед собою всі розвинені країни. Наприклад, для іноземних студентів одним із привабливих моментів, зокрема шотландської освіти, слугує заявлена урядом програма Fresh Talents («свіжі таланти»), в рамках якої іноземним студентам-випускникам шотландських вузів надається віза терміном на 2 роки з правом працевлаштування в Шотландії. В США з метою підтримки подальшого розвитку інноваційної економіки необхідно, на думку спеціалістів Центру досліджень вищої освіти Каліфорнійського Університету, збільшити удвічі контингент іноземних студентів до 2020 р. Японія вирішила збільшити аналогічний показник до 2025 р. втричі, що відповідає 300 тис. іноземних студентів [2]. Збільшення кількості докторантів у США в останні роки забезпечувалося притоком талановитих молодих учених з Китаю, Індії, Південної Кореї та Тайваню, що становить не менше 20% від загальної кількості докторантів США. Наявні результати досліджень демонструють, що переважна більшість міжнародних студентів, які закінчили докторантуру в США, залишаються в країні після завершення навчання.

Експортом освітніх послуг, за даними СОТ, в останній час займається 70% держав (129 країн). Слід зауважити, що в останні роки поняття «освітнього експорту» розширюється. І, крім традиційних статей доходу, включає: прямі іноземні інвестиції в освітній сектор, дохід від міжнародних досліджень освітніх установ, а також дохід від консалтингових, аналітичних послуг закладів освіти та публікацій.

Варто зазначити, що в останні роки на глобальному ринку освітніх послуг спостерігається різке зростання конкуренції, не дивлячись на те, що США та Західна Європа продовжують приваблювати найбільшу кількість іноземних студентів, інші країни активніше конкурують за вагомі позиції на даному ринку. Наприклад, уряд Сінгапуру планує залучити 170 тис. іноземних студентів до 2025 р., Йорданія – 100 тис. іноземних студентів до 2020 р. Агентство з вищої освіти Малайзії орієнтовано на те, що до 2020 р. кількість іноземних студентів перевищить 200 тис. чоловік. Кілька років тому Туреччина розгорнула широкомасштабну програму залучення іноземних студентів. Метою уряду країни є збільшення кількості іноземних студентів до 100 тис. до 2020 р., що принесе економіці країни, за приблизними оцінками, близько 3 млрд. дол. Також у боротьбі за місце на глобальному ринку освітніх послуг поряд із розвиненими країнами беруть участь і більшість країн, що розвиваються. Зазвичай, їх основне прагнення полягає у використанні можливостей країн «золотого мільярда» для підготовки своїх громадян. Водночас кожна із цих країн здійснює великі зусилля для розвитку власної інтелектуальної індустрії, розширення власної експансії за межі країни. Характерним є приклад Індії, парадокс якої полягає в тому, що в ній, за даними Світового банку, мешкає 63% найбідніших людей світу й одночасно функціонує 228 університетів та вищих шкіл, які на початку 2000-х рр. готували в 2 рази більше інженерів, ніж за цей період підготували США. Індія постійно збільшує випуск програмістів як для Індії, так і для інших країн, а темпи зростання їх випуску сягає рівня 10% на рік. Прикладом зусиль Індії може слугувати розвиток такого центру, як Бангалор, який називають Силіконовою долиною країни, найважливішим центром її інтелектуальної індустрії. Навіть американські корпорації переносять свій бізнес до Індії. Вже зараз в Каліфорнійській Силіконовій долині нараховується 120 тис. інженерів, а в Бангалорі їх вже понад 150 тис. Американські експерти вважають, що в найближчі роки даний центр відтягне понад 500 тис. робочих місць.

Щодо подальших перспектив, то на думку експертів, конкуренція на даному ринку буде стрімко зростати. Загальна кількість студентів у світі за прогнозами зросте майже втричі до 2025 р., приблизно, 260 млн., в основному за рахунок країн, що розвиваються. За оцінкою ЮНЕСКО, кількість іноземних студентів до цього часу зросте

до 5–7 млн., дві третини яких будуть, очевидно, становити особи з Азії, перш за все Індії та Китаю. Великий вплив на конкурентну боротьбу буде мати поява нових учасників на глобальному ринку освітніх послуг.

Також варто зазначити, що однією з провідних тенденцій функціонування глобального ринку освітніх послуг є поглиблення процесу транснаціоналізації освіти. Під транснаціональною освітою, відповідно до міжнародних актів, варто розуміти всі різновиди програм вищої освіти, комплекси освітніх курсів або освітні послуги (в тому числі послуги дистанційної освіти), під час отримання яких ті, що навчаються, перебувають в країні, що є відмінною від тієї, в якій базуються освітні установи та заклади освіти. Відмінною рисою транснаціональної (транскордонної) освіти є те, що такі освітні програми та послуги можуть належати національній освітній системі, яка є відмінною від освітньої системи країни, в якій подібні програми та послуги пропонуються й навіть повністю бути незалежними від будь-якої освітньої системи. Варто зауважити, що розвиток процесів транснаціоналізації освіти є наслідком того, що в сучасних умовах інтенсифікації глобалізації вища освіта в багатьох країнах стає масовою, розширюється сфера використання інформаційних та мережевих технологій, зріс ступінь інтернаціоналізації ринку праці та потреба у кваліфікованій робочій силі. Транснаціональна освіта забезпечується за допомогою франчайзингу, валідації або акредитації зарубіжного університету, програм спільних дипломів, корпоративних університетів, міжнародних інститутів, а також зарубіжних філіалів та дистанційного навчання. Варто зазначити, що все більше університетів у світі орієнтуються на розвиток транснаціональної навчання, підготовку спеціалістів в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів та міжкультурної комунікації.

За останні роки більшість коледжів та університетів розширили свою присутність на глобальному ринку освітніх послуг шляхом формування та розвитку дослідницьких сайтів, представницьких офісів та зарубіжних кампусів. У ряді випадків ці ініціативи вузів призводять до появи програм видавання подвійних та спільних дипломів.

Транснаціональна освіта сьогодні активно розвивається в країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, де головним чином приймає форму франчайзингу (franchising) або філіальної мережі (twinning). В рамках такої форми, як франчайзинг, іноземний університет делегує місцевому постачальнику послуги повноваження пропонувати його освітні послуги відповідно до умов, визначених контрактом. У більшості випадків таке навчання призводить до отримання іноземної кваліфікації в програмах філіальних мереж (twinning programmes). Студенти зараховуються до іноземного вищого навчального закладу (постачальник освітніх послуг) і навчаються згідно з зарубіжними програмами підготовки. Частково навчання здійснюється в країні походження студента та завершується в країні вузу – постачальника освітніх послуг. Цей різновид транскордонної освіти зазвичай передбачає програмну та студентську мобільність. Інституційна мобільність стає важливішим елементом транснаціональної освіти на глобальному ринку освітніх послуг. Найтиповішою формою практичної реалізації даного виду освіти є створення та відкриття університетами зарубіжних кампусів або центрів підготовки за допомогою місцевих постачальників освітніх послуг. Прикладом повноцінних філіалів, діяльність яких спрямована на надання студентам повного спектра послуг, який є співставним із освітніми послугами головного вузу, може бути Нью-Йоркський університет в Абу Дабі та університети Монаш та Ноттінгем в Малайзії.

Варто також зазначити, що одним із одночасних проявів конкуренції та інтернаціоналізації на глобальному ринку освітніх послуг, який експерти називають новим глобальним регіоналізмом, є створення міжнародних філіалів університетів та освітніх центрів. Наприклад, створені за межами Великобританії міжнародні філіали спрямовані на залучення більшої кількості іноземних студентів не лише з однієї країни,

де розміщується кампус, але й з усіх навколишніх країн. Станом на 2017 р., за різними оцінками, нараховувалося близько 250 інтернаціональних філіалів-кампусів, переважна більшість яких була організована вузами США (близько 50%), Австралії (на даний час австралійські освітні програми пропонуються у понад 50 країнах світу) та Великобританії. Водночас такі країни, як Китай, Малайзія, Нідерланди та ін. також створюють інтернаціональні філіали-кампуси.

Програмна та інституційна мобільність, у свою чергу, останнім часом все більше розповсюджується на докторські та дослідницькі програми, хоча ще в 2012 р. не більше 5% офшорних університетських кампусів пропонували докторські програми. Зараз ця цифра, за різними оцінками, становить 15–20%. Наприклад, за ініціативою уряду Португалії Массачусетський технологічний університет (MIT), Університет Карнегі-Меллон та Техаський університет запропонували магістерські й докторські програми в партнерстві з португальськими вузами з метою підвищення якості підготовки досліджень у певних дисциплінах, насамперед у інженерній справі.

Розвиток транснаціональної освіти є одним із факторів поряд з іншими зростання такого сегмента глобального ринку, як онлайн освіта (переважно приділяють увагу формуванню навиків та компетенцій, необхідних для практичної діяльності), частка якого в загальних показниках становить близько 3% (165 млрд. дол. США). Провідні світові вузи все частіше надають доступ як на платній, так і безоплатній основах до своїх освітніх ресурсів, формуючи таким чином нову модель організації та надання дистанційної освіти – massive open online course (MOOC). Даний сегмент ринку, як і глобальний ринок освітніх послуг у цілому, є висококонцентрованим: на частку США припадає 53%, Західну Європу – 16%, Азію – 22% та 9% – на інші країни.

Відомо, що одним із основних факторів, який впливає на вибір іноземними студентами країни та університету для навчання, поряд із авторитетом країни, престижністю вузу та вартістю навчання є розповсюдженість мови навчання. Багато країн у своєму прагненні підвищити в сучасних умовах глобалізації конкурентоспроможність систем своєї вищої освіти розширюють кількість та можливості освітніх програм, що викладаються частково або повністю англійською. За даними Інституту міжнародної освіти, якщо в 2002 р. нараховувалось лише 560 програм магістратури, що повністю викладались англійською, то в 2008 р. вже 1500, а в 2016 – 4701, а також 973 програми з частковим викладанням англійською. Варто зазначити, що в країнах Бенілюксу та Скандинавії магістерські програми викладаються виключно англійською. В 2017 р. Асоціація академічної співпраці (АСА) провела емпіричне дослідження щодо вивчення викладання програм англійською в країнах, де вона не є державною. Серед 851 вузу, що взяли участь у дослідженні, 52% підтвердили, що принаймні одна з освітніх програм, які пропонує їх заклад, викладається повністю англійською мовою. Більше програм англійською викладається в Нідерландах, Німеччині, Фінляндії та Швеції. Дослідження також продемонструвало, що більшість програм (82%) пропонуються на рівні магістратури, лише 18% – на бакалавраті. Такі програми у своїй діяльності впроваджують й українські вузи, серед яких ДВНЗ КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Університет імені Т. Г. Шевченка та інші. Слід наголосити, що результати дослідження підтвердили факт, що викладання освітніх програм англійською більшість із яких є спільними або програмами подвійних дипломів, виступають ефективним механізмом залучення іноземних студентів. Відповідно до приблизних оцінок експертів, у неангломовних країнах зростання кількості програм англійською щорічно становить 45–50%.

Однією із пріоритетних тенденцій розвитку глобального ринку освітніх послуг є також розширення постбакалаврської освіти, що, в першу чергу, пов'язано із тим, що уряди та університети більшості країн розглядають розширення магістратури та

аспірантури як інструмент підвищення конкурентноздатності країни, розглядаючи наукову конкурентоспроможність країни важливим індикатором виробництва та якості людського потенціалу, який сприятиме залученню іноземних інвестицій та прискоренню економічному зростанню національної економіки в цілому. Одним із механізмів і впровадження стипендіальних програм. Більшість державних стипендій в Німеччині, Великобританії, США, Канаді та Австралії адресовані магістрам та аспірантам. Варто зазначити, що стрімке розширення пост бакалаврської освіти спостерігається також і в країнах, що розвиваються: за 2008–2018 рр. набір до магістратури та аспірантури в Малайзії зріс на 400%, в Тайланді – на 300%.

Одним із напрямків конкуренції на глобальному ринку освіти в сучасних умовах розвитку є також залучення освітніми установами зарубіжних викладачів та дослідників. Провідні університети світу мають інтернаціональний науково-педагогічний штат, що також є вагомою конкурентною перевагою на даному ринку. У провідних університетах, зокрема в Гарварді, на частку іноземців припадає 30% професорсько-викладацького складу, в Оксфорді – 36, в Кембриджі – 33%. Активну політику, спрямовану на залучення іноземців до участі в освітньому процесі та дослідницьких програмах реалізують у Китаї (наприклад, у Пекінському університеті викладачі-іноземці складають близько 10%). Варто зазначити, що умови й правила найму іноземних викладачів та професорів, вимоги до необхідного рівня їх кваліфікації та досвіду є дуже диференційованими в різних країнах, які значною мірою визначаються місцем та роллю держави на глобальному ринку освітніх послуг. Зокрема країни, що обіймають провідні позиції на даному ринку, обмежують доступ іноземним викладачам в області вищої освіти та надають перевагу іноземним спеціалістам, які володіють унікальними здібностями, досвідом та навичками. Країни, які мають на меті посилити свої позиції та розширити свою присутність на даному ринку, такі, як Китай, Південна Корея, не встановлюють жорстких вимог до іноземних спеціалістів, натомість активно реалізують державні програми щодо залучення до роботи в університетах іноземних громадян, тим самим паралельно зменшують та пом'якшують обмеження у сфері їх працевлаштування й перебування в країні. Уряд Китаю, маючи на меті перетворити країну із «глобальної майстерні» на глобальний центр інновації, прийняв та активно реалізовує програму «1000 талантів», що передбачає надання грантів зарубіжним ученим і замінила собою програму «100 талантів», яка діяла в 90-х рр. ХХ ст. Учасники програми стають керівниками наукових лабораторій або відділу в одному з провідних китайських університетів й отримують грант у розмірі від 70 до 120 тис. дол. США на рік. У Південній Кореї в рамках чинної програми «Університети світового класу» передбачено запрошення вчених міжнародного рівня, які володіють потужним науково-дослідним потенціалом для співпраці з науково-викладацьким складом корейських вищих навчальних закладів та розроблення нових академічних програм у ключових областях економіки країни. За період 2008–2018 рр. спостерігалось збільшення кількості іноземних співробітників корейських вузів більше, ніж удвічі.

Також варто зазначити, що, як свідчать результати проведеного аналізу, дієвим механізмом конкурентної боротьби на глобальному ринку освітніх послуг виступає консолідація академічних установ або інтеграція до складу університетів окремих інститутів у якості факультетів. Укрупнення університетів – загальносвітова тенденція, характерна для Європи та США в останні 20–30 років. Популярність та дієвість таких заходів можна пояснити низкою факторів: по-перше, крупним університетам легше підвищити свій рейтинг та підтримувати добру репутацію; по-друге, є дієвим інструментом оптимізації та уніфікації; по-третє, в деяких випадках є сценарієм адаптації до нових умов: зменшення народжуваності у світі веде за собою природне скорочення чисельності потенційних студентів. На думку експертів Асоціації університетів Європи,

найбільш послідовними в реалізації даного процесу є Естонія, Фінляндія, Данія, Франція та ряд інших країн. У результаті об'єднання формуються нові навчальні заклади, покликані набути лідерських позицій як на національному, так і глобальному ринку освітніх послуг. Естонія скоротила кількість вузів з 41 до 29, наприклад Талліннський університет поглинув 8 невеликих інститутів та коледжів. У Данії кількість університетів скоротилася з 12 до 8, а державні дослідницькі центри інтегруються до структур університетів, створено три науково-дослідні центри. Успішний приклад злиття в своїй практиці продемонструвала Німеччина. В результаті злиття Університету та Дослідницького центру в Карлсруе, створений Технологічний Інститут Карлсруе. Метою даної консолідації було скласти конкуренцію Массачусетському технологічному університету в США. З моменту злиття в 2009 р. до даного університету вступило на 40% більше студентів, а фінансування університету зросло на 50%. Також у Німеччині в 2012 р. 15 вишів інтегрувались до союзу U15, серед яких провідні вищі навчальні заклади країни, які мають добру репутацію на ринку освітніх послуг, як університети Бонна, Гамбурга, Берліна, Мюнхена та ін.

Як свідчать результати проведеного дослідження серед домінуючих тенденцій функціонування глобального ринку освітніх послуг можна виокремити зростання ролі та участі крупних бізнес-структур у діяльності вищих навчальних закладів. Класичним прикладом можуть слугувати США, що не дивує, оскільки витрати американських компаній на придбання інформації вже давно перевищують обсяг грошових коштів, що спрямовуються ними на оновлення виробничих фондів. На сьогодні в США функціонує понад 30 університетів, які повністю фінансуються високотехнологічними корпораціями; річний бюджет кожного з них, за різними оцінками, досягає 130 млн. дол. США. При цьому, за приблизними підрахунками експертів, рентабельність інвестицій корпоративних структур на розвиток освіти сягає 25–30% (отримують 25–30 дол. на кожен інвестований долар). На думку однієї із найбагатішої людини у світі Білла Гейтса: «Освіта – це найкраща сфера інвестування коштів».

Створення стратегічних альянсів між корпораціями та вищими закладами освіти є наступною, після організації та розвитку національних університетів, формою участі транснаціонального капіталу на глобальному ринку освітніх послуг. Множинність організаційних та функціональних структур є особливо розповсюдженим явищем у сфері наукових досліджень, що формують національний науковий потенціал на перспективу. Іншим прикладом сфери діяльності стратегічних альянсів між освітніми закладами та бізнес-структурами є угоди щодо здійснення інформаційного обміну консультативними послугами з проблем освітніх потоків, а також міжвузівські концерни. У випадку концернів альянс нерідко трансформується в транснаціональну корпорацію, що і являє собою третю форму транснаціоналізації ринку освітніх послуг. Варто зазначити, що перші освітні транснаціональні корпорації мали холдингову організаційну структуру, що контролювали навчальні заклади. Яскравим прикладом виступає Німецька служба академічних обмінів (ДААД), яку було створено в 1925 р. На сьогодні ДААД об'єднує близько 300 вищих навчальних закладів. У 1934 р. було створено Британську Раду (British Council), яка має представництво у 117 країнах, з 1992 р. є присутньою в Україні. Дана форма холдингів, що очолюють вищі навчальні заклади, є досить пріоритетною формою функціонування й серед нових освітніх ТНК. Впливові транснаціональні корпорації діють також у США, Франції (Edu France), Японії, Канаді, Австралії, Фінляндії та в ряді інших країн. Більшість із них функціонує виключно в освітній сфері, зокрема операціями, пов'язаними з експортом освітніх послуг. Також у ряді випадків серед напрямків діяльності такого роду ТНК виділяють проблеми культур, мистецтва, організацію науково-дослідної роботи. Відтак в умовах глобалізації ТНК поряд із

державними інституціями є потужними агентами, які регулюють обмін студентів та вчених. Тривала взаємодія освітніх ТНК та національних держав призводить до поступового посилення впливу ТНК на систему національних досліджень та освіти.

Що ж стосується нашої держави та її участі на глобальному ринку освітніх послуг, то варто зазначити, що позиція України сьогодні не відповідає її потенціалу та ролі, яку може відігравати експорт освіти в соціально – економічному розвитку нашої країни. На думку експертів ринку, далеко не всі наявні та потенційні можливості України достатньо використовуються. У своєму становленні та розвитку вітчизняний ринок освіти пройшов кілька етапів, кожному з яких були властиві певні особливості. В таблиці 2 узагальнено дані етапи та наведено їхні характеристики.

Таблиця 2

Періоди розвитку ринку освіти в Україні

Table 2

Periods of education market development in Ukraine

Період	Особливості й характеристика
1991–1997 рр.	Поява й подальше розповсюдження платних освітніх послуг, різке скорочення державних інвестицій в освіту та науку, зміна структури попиту на деякі спеціальності, зокрема спостерігався високий попит на спеціалістів в області економіки та юриспруденції
1998–2008 рр.	Розширення ринку, що відбувалося в основному за рахунок формування приватних навчальних закладів, зростання частки платних освітніх послуг. Активний розвиток законодавчої бази, спрямованої на модернізацію освіти, в тому числі й за рахунок приєднання до Болонського процесу (травень 2005 р.) й переходу на дворівневу систему освіти; на ринку праці в цей період спостерігався попит на спеціалістів природничих і технічних наук
2009 р. – й до нині	Посилення конкуренції між українськими вузами, впровадження нових статусів освітніх установ (державний, дослідницький та ін., сильна конкуренція з боку іноземних вузів за студентів із України (Польща, Чехія)

Хоча наша держава і не є лідером на глобальному ринку освітніх послуг, вона виступає активним суб'єктом у його функціонуванні. На частку нашої держави припадає 0,8% глобального ринку освітніх послуг, але за умови реалізації та практичної імплементації державної стратегії з урахуванням досвіду провідних країн ми маємо широкі перспективи щодо розвитку цього сегмента й закріплення у світовому економічному просторі як постачальника високоінтелектуальних послуг, що, в свою чергу, сприятиме соціально-економічному розвитку нашої країни та формуванню позитивного іміджу на світовій арені. Станом на кінець 2018 року в Україні навчалось 75 605 іноземних студентів із 154 країн. Можливість отримання вищої освіти іноземним студентам надавали 443 українські заклади вищої освіти. На рисунку 1 наведено динаміку іноземних студентів в Україні.

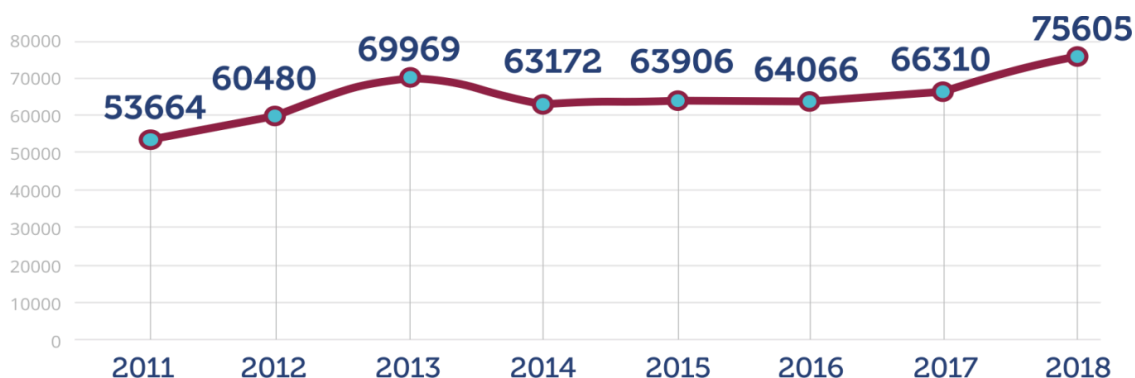

Рисунок 1. Динаміка іноземних студентів, що отримували освіту в українських ЗВО

Figure 1. Dynamics of the amount of the foreign students in Ukraine

Варто зазначити, що серед топ-країн постачальників іноземних студентів виділяються такі: Індія (14958, що становить 17,8% від загальної кількості), Марокко (7390 – 9,8%), Азербайджан (6228 – 8,2%), Туркменистан (5033 – 6,7%), Нігерія (3552 – 4,7%), Єгипет (3412 – 4,5%), Туреччина (3254 – 4,3%), Китай (2721 – 3,6%), Ізраїль (2460 – 3,3%), Грузія (2397 – 3,2%) та 33,9% від загальної кількості іноземних студентів припадає на інші країни. Зокрема за наявними даними на пострадянські країни припадало у 2017–2018 навчальному році 29,47% (19539 осіб), а в 2018–2019 навчальному році – 24,67% (18648 осіб).

У таблиці 3 наведено структуру найпопулярніших освітніх напрямків, на яких навчались іноземні студенти у 2018–2019 навчальному році.

Таблиця 3

Освітні напрямки, які опановували іноземні студенти в Україні в 2018–2019 навчальному році

Table 3

Educational directions mastered by foreign students in Ukraine during the 2018–2019 academic year

Освітній напрямок	Кількість іноземних студентів	
	Тис. осіб	Питома вага
Основне навчання	66131	87,47%
Мовна підготовка	7270	9,61%
Післядипломна освіта	1480	1,96%
Програми академічної мобільності	29	0,04%
Аспірантура/Докторантура	695	0,92%

Прямі доходи України від експорту освітніх послуг (навчання іноземних студентів) склали близько 100 млн. дол. США. В дані статті зроблено спробу оцінити сукупний внесок іноземних студентів до національної економіки в цілому. Для проведення розрахунку використано дані щодо чисельності іноземних студентів у 2018–2019 навчальному році – 75605 осіб, а також за основу було взято прожитковий мінімум в Україні за грудень 2018 року в розмірі 1853 грн. Якщо врахувати той факт, що

іноземні студенти, за експертними оцінками, витрачають у середньому на 25% більше, ніж вітчизняні студенти, то маємо наступні показники приблизної величини витрат іноземних студентів в Україні в 2018–2018 навчальному році: витрати на місяць за прожитковим мінімумом 140,1 млн. грн.; витрати за 12 місяців *1,25: 2101,4 млн.грн.

Висновки. Стан експорту української вищої освіти дозволяє зробити висновок, що активна політика щодо залучення іноземних студентів ще не стала складовим елементом соціально-економічної стратегії розвитку України та системи української вищої освіти. Адже навчання іноземних студентів та розвиток експорту освітніх послуг безумовно зроблять внесок до стабільного економічного розвитку нашої країни, сприятимуть активізації процесів її інтеграції до глобального освітнього простору, а також отриманню прямої економічної вигоди й посиленню конкурентноздатності всієї економіки країни. У зв'язку з цим перед нашою державою в цілому, а також перед вузами зокрема стоять завдання, пов'язані зі збільшенням кількості іноземних студентів і як наслідок – частки України на глобальному ринку освітніх послуг, що передбачає підвищення якості освітніх послуг, розроблення та впровадження конкурентноздатних і затребуваних освітніх продуктів, підвищення репутації національних закладів освіти, розширення партнерства бізнесу та навчальних установ, забезпечення формування сприятливої атмосфери в країні та безпеки іноземним студентам, покращення побутових умов, а також посилення культурних та ідеологічних зв'язків. Конкуренція української системи освіти з системами провідних країн зумовлює необхідність широкої підтримки з боку держави. В першу чергу, для подальшого стимулювання та збільшення експорту освітніх послуг необхідною є реалізація ряду заходів, спрямованих на покращення інфраструктури освітньої співпраці, посилення потенціалу вузів (стажування викладачів, спільні програми з іноземними вузами) та створення інформаційного простору з метою виходу й подальшої експансії на глобальному ринку освітніх послуг. Паритетне входження України до глобального освітнього простору можливе лише за умови стійкого функціонування та підтримки національної освітньої системи як у рамках української економіки, так і на глобальному ринку освітніх послуг.

Conclusions The state of Ukrainian higher education export leads to the conclusion that active policy on attracting foreign students is still not the integral part of socio-economic development strategy of Ukraine and the system of Ukrainian higher education. Since, foreign students education and development of educational services export will certainly contribute to the stable economic development of our country, will help to intensify the processes of its integration into the global educational space, as well as to obtain direct economic benefits and increase the competitiveness of the whole economy of Ukraine. First of all, in order to stimulate and increase the educational services export, it is necessary to implement a number of measures aimed at improving the educational cooperation infrastructure, enhancing the capacity of universities (internships for teachers, joint programs with foreign universities) and creating information space in order to enter and further expansion in the global educational services market. Ukraine's parity entrance into the global educational space is possible only under the condition of stable functioning and support of the national educational system, both within the Ukrainian economy and in the global educational services market.

Список використаної літератури

1. Global Education 2017. Comparing Education Statistics. Across the World – UNESCO, Institute for Statistics. Montreal. 2016, 2017.

2. Code of Good Practice in the Provision of Transnational Education. UNESCO/Council of Europe. URL: <http://www.cepes.ro/hed/recogn/groups/transnat/code.htm>.
3. Bhandari R., Belyavina R., Gutierrez R. Student and the Internationalization of Higher Education: National Policies and Strategies from Six World Regions. Institute of International Education. New York, 2018.
4. Vincent-Lankrin S. «Cross-border Higher Education: Trends and Perspectives» как глава публикации ОЭСР «Higher Education to 2030». 2009. Vol. 2. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264075375-4-en>.
5. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: www.mon.gov.ua.

References

1. Global Education 2017. Comparing Education Statistics. Across the World – UNESCO, Institute for Statistics. Montreal. 2016, 2017.
2. Code of Good Practice in the Provision of Transnational Education. UNESCO/Council of Europe. URL: <http://www.cepes.ro/hed/recogn/groups/transnat/code.htm>.
3. Bhandari R., Belyavina R., Gutierrez R. Student and the Internationalization of Higher Education: National Policies and Strategies from Six World Regions. Institute of International Education. New York, 2018.
4. Vincent-Lankrin S. “Cross-border Higher Education: Trends and Perspectives” как глава публикации ОЭСР “Higher Education to 2030”. 2009. Vol. 2. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264075375-4-en>.
5. Ofitsyni site Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. URL: www.mon.gov.ua.